

За сприяння Міністерства освіти і науки України,
Національної академії педагогічних наук України

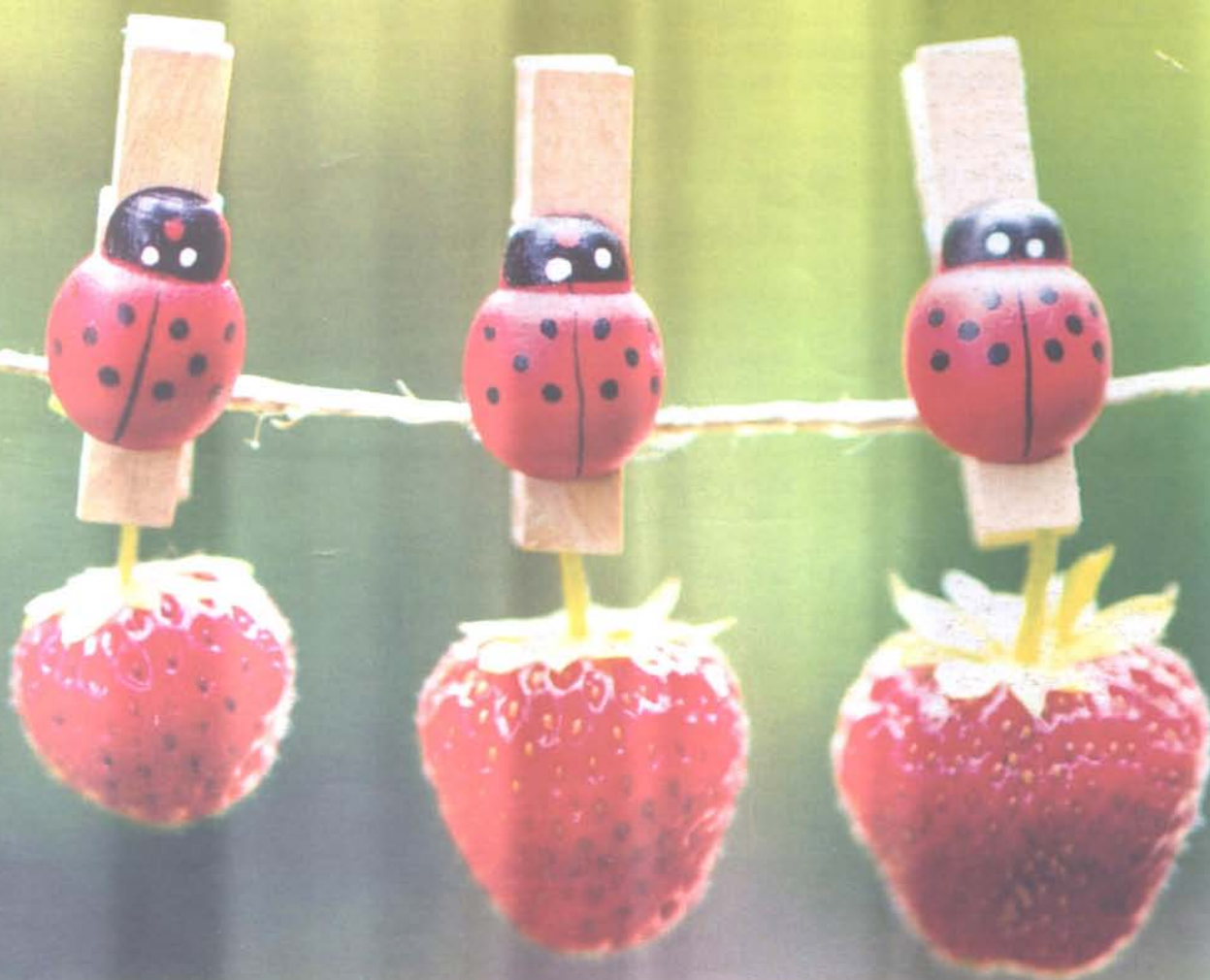
WWW.OSVITUAU.COM

ГАЗЕТА ДЛЯ ВЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

Видається із вересня 1996 року 2 рази на місяць

№ 11—12 (867—868), червень 2017

<https://wallpaperscraft.ru>

У НОМЕРІ

- Укркомікси: коти, студенти і пакети BOSS
- Морально-етичне виховання на уроках української мови. 10 клас

Портал мовної політики опублікував статтю, у якій ідеться про те, що наш східний сусід відповідальний за дискримінацію українців і кримських татар у доступі до освіти рідною мовою. Про це свідчать результати **моніторингового дослідження щодо доступу до освіти рідною мовою в Криму**, проведеного Кримською правозахисною групою. Згідно з даними, у 2013 р. в Криму 13 589 учнів здобували освіту українською мовою, а вже в 2016 р. кількість таких учнів зменшилася до 371.

Згідно з інформацією Міносвіти України на момент окупації в Криму здобували освіту 208 536 учнів. Із них російською мовою навчалося 189 132 учні або 90,7 %, українською — 13 589 учнів (6,5 %), кримськотатарською — 5 551 учень (2,7 %). У 2013 р. 7 шкіл Криму здійснювали повний цикл навчання українською мовою, 15 шкіл — кримськотатарською мовою і кілька шкіл із навчанням двома мовами.

З усіх учнів у Криму російську мову як навчальну дисципліну вивчали 206 866 учнів (99,2 %), кримськотатарську мову — 18 020 учнів (8,6 %). Отже, до окупації, незважаючи на те, що російська мова не була державною мовою України, 90,7 % учнів у Криму здобували освіту російською і 99,2 % вивчали російську мову як дисципліну.

Уже в 2014/15 н. р. у Криму повний цикл освіти українською мовою здійснювала лише одна школа з 532. Загальна кількість класів з українською мовою навчання зменшилася з 875 до 163, у них навчалося лише 2 154 учні. Щодо кримськотатарської мови кількість шкіл формально залишилася колишньою, але кількість класів, у яких навчалося 5 146 учнів, зменшилася з 384 до 348.

У жовтні 2016 року КППГ отримала дані за 2016/17 н. р., які засвідчили подальше погіршення ситуації: залишилося лише 28 класів, де з 188 517 учнів Криму (без урахування Севастополя) освіту українською мовою отримували 371 учень.

Чимало українців у Криму змушені уникати відкритих проявів своєї етнічної належності: батьки навіть не можуть вказати українську як мову навчання. Ситуація, що склалася, є доказом грубих порушень Росією норм міжнародного права, що зобов'язують держави не допускати будь-якої дискримінації, зокрема за етнічною або мовною ознакою, або усувати таку дискримінацію в усіх її формах. Відомості, зібрані Кримською правозахисною групою про дискримінацію українців у доступі до освіти українською мовою, передано в Міжнародний суд ООН як частина доказової бази у справі «Україна проти Росії» про порушення Росією Міжнародної конвенції про ліквідацію усіх форм расової дискримінації у Криму. Як відомо, 19 квітня Міжнародний суд ООН опублікував наказ і попередні тимчасові заходи, у яких судді одноголосно зобов'язують Російську Федерацію забезпечити доступність освіти українською мовою у Криму.

А в першому літньому номері ви дізнаєтеся, що цікавого можна було побачити чи почути, придбати на Книжковому Арсеналі, які нові українські комікси представлено на фестивалі масової культури Kyiv Comic Con і отримаєте завдання, які сприяють формуванню ціннісного ставлення до себе, оточення, сприяють виховуванню високої моралі особистості.

З повагою —
редактор **Наталія КОВАЛЬ**

ЗМІСТ

Слово редактора 3

Книжковий Арсенал рекомендує 4

ІНТЕРВ'Ю

Міхаель Мозер:
«Українськомовність в Україні
треба відстоювати» 6

ТЕМА

VII Книжковий Арсенал 10

Укркомікси: коти, студенти
і пакети Boss 13

КЛЮЧ РОЗУМІННЯ

Володимир Мельничайко,
Мирослава Криськів
Навчальне редагування в системі
шкільної мовної освіти 22

АКТУАЛЬНО

Український сонник 27

МЕТОДИЧНА СКАРБНИЧКА

Марослава Пастух
Ігрові форми роботи на уроках
української мови та літератури 28

НОВИНИ

EdCamp 2017 36

БІБЛІОТЕКА ВЧИТЕЛЯ

Валентина Бабак
Морально-етичне
виховання на уроках
української мови
Профільний рівень.
10-й клас 38

НАВЧАЛЬНЕ РЕДАГУВАННЯ

В СИСТЕМІ
ШКІЛЬНОЇ
МОВНОЇ ОСВІТИ

Володимир МЕЛЬНИЧАЙКО, доктор педагогічних наук, професор Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка;

Мирослава КРИСЬКІВ, кандидат педагогічних наук кафедри української мови та методики її навчання

У статті йдеться про важливий засіб формування мовленнєвих умінь учнів — раціональний добір мовного дидактичного матеріалу для уроків (речень і фрагментів тексту). Надзвичайно рідко їх джерелом є учнівські висловлення, хоча їх застосування може бути різноманітним: демонстрування теоретичного матеріалу, запобігання помилкам, виявлення і виправлення недоліків у своєму мовленні.

зображення з: <http://www.freepik.com/>

Кожна людина формується як індивідуальність, живе і працює в суспільстві, в оточенні інших людей, з якими постійно спілкується. Від ефективності цього спілкування значною мірою залежить її суспільний статус, трудові успіхи, психічна стабільність, матеріальний добробут. Оскільки спілкування здійснюється у процесі мовлення, досконалість його має життєво важливе значення: *мовлення* — це своєрідна візитна картка людини, передумова продуктивної діяльності в будь-якій сфері суспільного життя.

Закономірно, що підвищенню мовленнєвого рівня компетенції учнів значну увагу приділяє шкільна навчальна програма з української мови. Зокрема наголошується на основній меті її вивчення — це формування «мовної особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися засобами рідної мови». Досягненню цієї мети має бути підпорядковано процес опрацювання курсу.

На мовний розвиток учнів впливають різноманітні чинники. Насамперед це взірці майстерного використання виражальних засобів мови, джерелом яких слугують фрагменти літературних творів, зокрема й тих, що вивчаються на уроках літератури. Це тексти для переказів і диктантів, речення й уривки як дидактичний матеріал для ілюстрування мовних явищ і виконання вправ. Оскільки будь-яка діяльність, зокрема й мовленнєва, пов'язана з усвідомленням і використанням чужого досвіду, такі висловлення виступають дороговказом на шляху вдосконалення комунікативних умінь, ідеалом, до якого варто прагнути.

Проте використання зразкових висловлювань має і тінювий бік. *По-перше*, в учнів може скластися хибне уявлення про те, що в будь-яких ситуаціях спілкування потрібно висловлюватись барвисто, метафорично, образно. *По-друге*, надмірне використання літературних зразків може мати і зворотний ефект: відчуття, що досягти рівня майстрів художнього слова не вдасться, іноді гальмує власні зусилля в пошуках шляхів удосконалення мовленнєвих умінь.

Ураховуючи це, під час навчального процесу застосовують і тексти з інших стилів — офіційного, наукового, науково-популярного, публіцистичного, мовні засоби яких здаються учням досяжнішими. Зокрема позитивну роль відіграють публікації у пресі, особливо ті, у яких висвітлено відомі учням явища й факти, зокрема й місцеві: у багатьох вони викликають думку про випробування своїх можливостей.

Надзвичайно бажаним джерелом для спостережень і висновків на уроках є і тексти учнівських

робіт, позитивні сторони яких визначає учитель. Добре знаючи авторів, кожен учень може поставити перед собою **завдання** — досягти таких самих успіхів.

Звичайно, важливу роль відіграє і чітка, виразна, емоційна, переконлива мова вчителя.

Саме завдяки наявності таких орієнтирів учень підсвідомо визначає для себе рівень найближчого розвитку і намагається досягти його.

Проте позитивних прикладів недостатньо для формування практичних умінь. Не менш важливою, ніж наслідування найкращих зразків, є здатність уникати різних помилок і недоречностей, які в учнівських висловленнях частіше чи рідше трапляються. Їх здебільшого виправляють під час усного мовлення, колективної побудови зв'язних висловлювань, в усному рецензуванні відповідей, на уроках аналізу письмових робіт. Це дає певні позитивні результати, але сповна задовольнити не може. Тому що в усіх цих випадках ми діємо «*post factum*», намагаємось усунути наслідок, а не причину: учень виправляє (*чи йому виправляють*) ті помилки, які він уже допустив, які, можливо, уже закріпилися у його мисленні і мовленні. У такій роботі неможливо досягнути систематичності і послідовності, більший навчальний ефект дало б запобігання появи помилок.

Такий аспект навчального процесу може бути реалізовано завдяки планомірному і цілеспрямованому використанню негативного мовного матеріалу, джерелом якого є як учнівські письмові роботи, так і недоречності в газетних матеріалах (*їх, на жаль, також чимало*). Навряд чи варто сумніватися в тому, що ліпше вчитися на чужих помилках, ніж допускати свої і потім виправляти їх.

Отже, крім інших видів навчально-тренувальних вправ — аналітичних, конструктивних, трансформаційних, ситуативних, доцільно практикувати й **редакційні** (навчальне редагування). Їхня **мета** — удосконалення висловлювань, усунення наявних у них недоліків.

Об'єктами редагування можуть бути різні одиниці мови й мовлення — слово, словосполучення, речення, фрагменти тексту. Адже в побудові чи вживанні кожної з них можливі різноманітні недоречності. Усунення цих недоречностей — робота для учнів є не новою, із її виконанням пов'язано удосконалення висловлювань на уроках аналізу письмових робіт. Отож йдеться не про характер операцій, а про їхнє місце у структурі занять.

Передусім виникає запитання, чому процес удосконалення текстів є недостатньо результативним із погляду його впливу на формування

мовленнєвих умінь учнів. Тому що таке редагування не має твердої теоретичної основи, здійснюється без необхідного зв'язку з теоретичними відомостями (що, зрештою, цілком зрозуміло через випадковість і несистематизованість об'єктів уваги), на рівні так званого «чуття мови», мовної інтуїції.

Редагування на інтуїтивному рівні насправді нічим не відрізняється від дитячого редагування на відступ від практично засвоєних стереотипів, яке цілеспрямовано використовував із метою зацікавлення словом відомий педагог Амонашвілі на початковій стадії роботи з шестилітками. Однак можливості такого виправлення похибок є надзвичайно обмеженими, тому й неусвідомлене редагування є малоперспективним.

Кілька років тому в одному 6-му класі ми провели надзвичайно показовий експеримент. Запропонували дітям протягом одного уроку написати переказ тексту, обсяг якого відповідав би нормативам. Зрозуміло, що прожодні чорнові варіанти не могло бути й мови. В учнівських роботах, як і слід було очікувати, виявилось чимало недоліків. Повідомивши про це, учителька на наступному уроці запропонувала дітям вважати створені ними тексти чернетками і, виправивши допущені помилки, написати нові, удосконалені варіанти переказів. Найголовніше, що шестикласники зрозуміли, що потрібно написати інакше. І багатьом це вдалося. Але поряд із заміною найгіршого варіанта (*слова, словосполучення чи речення*) на найкращий були й заміни

рівноцінним засобом, нерідко були обрані гірші, ніж у першому варіанті засоби вираження думки (*хоч гірші, але інші!*). Причина зрозуміла: «правка» виконувалась без будь-якої теоретичної основи.

Робота з чернеткою, удосконалення висловлювань може бути успішною лише за умови поступового залучення учнів до процедури навчального редагування і з'ясування причин, що вимагають таких дій. Для того щоб учень міг усунути певний недолік у вживанні слова, побудові чи пунктуаційному оформленні речення, він повинен передусім помітити помилку, з'ясувати, яку мовну норму порушено, і тоді приступити до виправлення. Редагування може бути успішним лише з опорою на усвідомлені закономірності певного розділу шкільного курсу, на мовні норми.

У зв'язку із цим **умовами формування навичок редагування є:** 1) повторюваність усунення певного типу помилок протягом усього періоду навчання;

2) якнайтісніша «прив'язка» такої роботи до опрацювання конкретних тем шкільної програми.

Спостереження і виправлення помилок, пов'язаних із засвоєнням лінгвістичного матеріалу, слугує суттєвим чинником підвищення рівня ефективності навчання, сприяючи усвідомленню учнями важливості опрацьовуваної теми і як наслідок — запобіганню появі аналогічних недоліків у їхньому мовленні.

До помилок (*порушення мовних норм*), на які потрібно звернути найбільшу увагу належать:

- плеоназми (*своя автобіографія, пам'ятний сувенір, складові компоненти тощо*);
- неусвідомлення числа й роду іменників (*золоті листя, червоні чорнила, моє день народження, гостра біль*);
- помилково утворені форми ступенів порівняння прикметників і прислівників (*більш виразніший, найдорожчий над усіх, райцентр став краще*);
- ненормативне вживання дієприкметників (*сидячі біля вікна учні, виконавши завдання, охороняємий об'єкт*);
- речення з «незалежним» дієприслівниковим зворотом (*Повернувшись додому, сонце вже зійшло; Серце болить, спостерігаючи незасіяні ниви*);
- сплутування прямої і непрямої мови (*Шевченко говорив, що я караюсь, мучуся, але не каюсь*);
- відділення означального підрядного речення від означуваного іменника (*Калитка жаліє наймитові куска хліба, який працює на нього*);
- граматична неузгодженість між іменником та його семантичним заміником — займенником (*Важливу роль у суспільстві відіграє молодь. Вони дедалі більше задумуються над майбутнім держави*).

Перелік таких типових помилок можна продовжити. Редагування речень із типовими помилками може бути застосовано на різних етапах опрацювання відповідної теми.

Під час підготовки до засвоєння нового матеріалу воно слугує для зосередження уваги, для того, щоб наголосити на важливості відомостей, що будуть предметом розгляду, для створення проблемної ситуації.

Під час засвоєння нових теоретичних відомостей у поле зору потрапляють різні види помилок, пов'язані з темою. Учитель може зосередити увагу на труднощах, що виникають під час застосування вивченого.

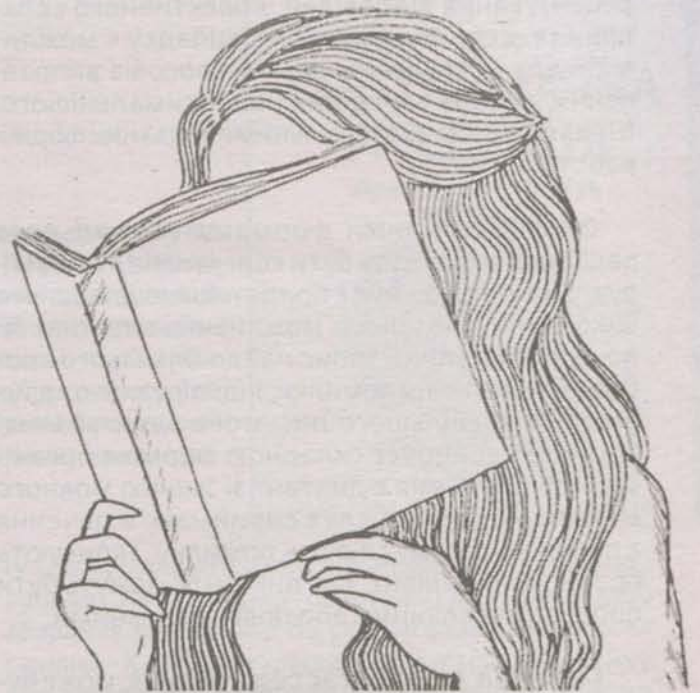
Практикується редагування для закріплення вивченого матеріалу: учні виявляють допущену помилку, пояснюють її відповідно до мовної норми, знаходять правильний варіант. Важливо, щоб поряд із помилковими були і правильно побудовані мовні одиниці, це застереже від механічного підходу до виконання вправи, примусить уважніше аналізувати кожне слово чи речення.

Ширше коло запитань може бути охоплено на уроках повторення. Оскільки об'єктом уваги стають різні явища, що входять до повторюваного розділу, на таких уроках можна запропонувати для виправлення різні види помилок (наприклад, під час повторення розділу «Лексика» до вправ можна вмістити речення зі словами, ужитими у невластивому для них значенні, з діалектними чи взятими з іншої мови лексемами, із тавтологією, із ненормативними сполученнями слів тощо).

У всіх названих випадках придатним буває матеріал у вигляді словосполучень і речень, якщо в них виразно визначено суть помилки. Навіть у такому випадку бажано використовувати фрагменти тексту, це дає змогу поступово виводити учнів на текстовий рівень структури висловлювань, на спостереження міжфразових зв'язків і засобів їх вираження.

А на уроках узагальнення вивченого матеріалу, зокрема у старших класах, використовувати розрізнені мовні одиниці є недоцільним. Редагування зв'язного тексту спонукає учнів застосовувати мовні одиниці різних рівнів, охоплювати матеріал різних розділів. Така робота максимально наближає учнів до виконання прагматичних і комунікативних процесів удосконалення власних висловлювань.

Найбільше застосовується редагування на уроках підготовки до написання переказів і творів із метою запобігання помилкам. Знаючи, які недоліки були найпоширенішими в попередніх письмових роботах, учитель ще раз покаже, як

їх уникати, організує спрямовану на це роботу школярів. До того ж може бути розглянуто порушення будь-яких мовних норм — лексичних, граматичних, стилістичних. Такі вправи переконують у тому, що не можна задовольнятися першим варіантом, який прийшов на думку, потрібно, зіставляючи його з іншими можливими, шукати найдоступніші і найвиразніші способи вираження думки.

Ще більш наочно постає перед учнями необхідність добору кожного слова, кожної конструкції під час колективного компонування тексту, здебільшого твору-мініатюри. Запропоновані учнями речення оцінюються з погляду не лише вживання слів і граматичних зв'язків між їхніми компонентами, а й контекстних закономірностей, логічних і граматичних зв'язків з іншими реченнями в тексті.

Найсприятливіші умови для застосування навчального редагування наявні на уроках аналізу письмових робіт. Нові враження від змісту тексту переказу, від обсягу інформації, що мала бути передана твором, від ситуації, у якій розгортається виклад, дають змогу ставити запитання не лише про правильність, а й про комунікативні якості висловлювання, про особливості композиції, про доцільність вибору мовних засобів і в разі потреби вносити відповідні зміни.

Надзвичайно різноманітними можуть бути і способи виконання редакційних вправ. В усній формі виправлення здійснюються не лише вчителем, а й учнями під час взаємного усного

рецензування відповідей, колективного складання тексту. В останньому випадку є можливість для зіставлення кількох способів виправлення, вибору серед них найоптимальнішого. В інших випадках є доцільними письмові форми роботи.

Організаційними формами навчального редагування можуть бути колективна та індивідуальна. Перша з них є придатнішою для усного виконання, але цілком можливий колективний пошук і наступний запис найдоцільнішого способу виправлення помилки. Індивідуально здійснюється здебільшого письмове редагування. Цікавою і водночас складною формою організації редагування є диктант зі зміною мовного матеріалу: учні на слух сприймають речення з помилкою, осмислюють помилку, записують правильний варіант. Такі диктанти можуть бути попереджувальними або пояснювальними.

Матеріал, що вимагає редагування, може бути однаковою для всього класу. Це дасть змогу в подальшому зіставити запропоновані учнями варіанти, але не гарантує самостійного виконання

роботи кожним. Однакові завдання можна дати окремим групам учнів. У цьому випадку метою буде не самостійність виконання, а співпраця і допомога під час роботи. Повну самостійність забезпечують лише індивідуальні завдання для кожного учня, оформлені в окремих картках, з урахуванням потреби учня в закріпленні конкретних відомостей.

Редагування зв'язного тексту може бути й контрольною роботою з метою перевірки досягнутого рівня мовленнєвих умінь і навичок. У такому разі в поле зору потрапляють не лише помилки, а й такі **види викладу**, як *монотонність, багатослів'я, бідність лексики, одноманітність синтаксичних конструкцій*. Для такої роботи можна використати як учнівські тексти, так і газетні матеріали на близькі учням теми.

Редагування зв'язного тексту дає змогу ознайомити учнів із різними **видами виправлення** — *переставленням, видаленням, заміною, вставленням, скороченням, переробленням*.

Одним з ефективних способів виконання роботи може бути оформлення її за такою схемою:

Текст	Підстави для редагування	Відредаговані фрагменти (у разі потреби — у варіантах)
У Сашка був собака. Його звали Дружок. Сашко — це мій однокласник. Собака був дуже розумний. Він розумів, коли про нього говорять. Він зразу підбігав, дивився в очі і махав хвостом. Дружок був задоволений	Лексичні повтори. Непослідовність викладу. Відсутність зв'язку між реченнями	1. Мій однокласник Сашко мав надзвичайно розумного пса Дружка. Коли про нього говорили, той зразу ж підбігав, задоволено помахуючи хвостом і дивлячись в очі. Видно, розумів, що йдеться про нього. 2. У мого однокласника Сашка був надзвичайно розумний собака Дружок. Здається, він розумів, коли говорять про нього. Тоді він підбігав і, заглядаючи в очі, задоволено виляв хвостом.

Систематичне виконання завдань на редагування привчає учнів не задовольнятися першим, хоч і правильним, формулюванням думки, а шукати засоби, що забезпечили б її максимальну повноту, доступність, виразність, переконливість, тобто формує ті переконання й уміння, які потрібні кожному в удосконаленні чорнових варіантів своїх письмових висловлювань.

На жаль, такі якості сучасна школа недостатньо прищеплює своїм вихованцям. У цьому можна переконатися під час опрацювання в університеті дисциплін, пов'язаних зі спеціалізацією «Редагування освітніх видань». Здатність помічати, оцінювати і усувати недоліки текстів виявляє незначна кількість студентів I—II курсів.

Використані джерела

1. Іванченко Р. Г. Літературне редагування / Р. Г. Іванченко. — Вид. 2-е. — К.: ВШ, 1983. — 448 с.
2. Мельничайко В. Я. Творчі роботи на уроках української мови. Конструювання. Редагування. Переклад / В. Я. Мельничайко. — К.: РШ, 1984. — 224 с.
3. Партико З. В. Загальне редагування: нормативні основи / З. В. Партико. — Львів: Афіша, 2001. — 411. (§ 8. Методи редагування. — С. 103—122).
4. Пентиліюк М. І. Редагування як засіб піднесення стилістичної вправності учнів / М. І. Пентиліюк // УМЛШ. — 1972. — № 7. — С. 61—63.
5. Програми для середніх загальноосвітніх навчальних закладів. Рідна мова: 5—11 // Дивослово. — 2001. — № 8. — С. 23—44 (вкладка).
6. Ульченко З. Ф. Диктанти с изменением текста / З. Ф. Ульченко. — М.: Просвещение, 1982. — 144 с.